

Nederlandse Samenvatting

Deze dissertatie beschrijft de tweede fase van de longitudinale *Magallan-Leiden Childcare Study*, die in 2012 is gestart met 110 moeders en hun baby's, die tussen mei en oktober 2011 werden geboren (Cárcamo, Vermeer, Van der Veer, & Van IJzendoorn, 2015). De steekproef werd in het zuiden van Chili geworven (Araucanía regio en Lagos regio) en bestond uit gezinnen met een lage socio-economische status (SES), afkomstig uit twee etnische groepen: de Mapuche minderheidsgroep (inheemse bevolking) en de Chilenen meerderheidsgroep. De focus van de eerste onderzoeksfase (Tijd 1 op 6 maanden en Tijd 2 op 15 maanden) lag op de opvoedingsomgeving en sociaal-emotionele ontwikkeling in de babytijd. Tijdens de tweede onderzoeksfase richten wij ons op de bijdrage van de opvoedingsomgeving op de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen tijdens de voorschoolse leeftijd (Tijd 3 op 42 maanden en Tijd 4 op 61 maanden). In deze dissertatie wordt onderzocht in hoeverre SES, etniciteit, en opvoeding thuis en in een professionele setting (kinderopvang, kleuterschool) samenhangen met executieve functies, schoolrijpheid (beginnende geletterdheid en beginnende gecijferdheid), taalontwikkeling, probleemgedrag en prosociaal gedrag van kinderen van 3 ½ (peuters) en 5 jaar (kleuters).

Voorschoolse Ontwikkeling

De voorschoolse leeftijd wordt gekenmerkt door grote vooruitgang op het vlak van de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling. De receptieve en expressieve woordenschat nemen sterk toe (Carey, 1978; Slobin, 1978), evenals essentiële schoolrijpheidsvaardigheden zoals beginnende geletterdheid (fonologisch bewustzijn, kennis van het alfabet, *early reading*, en *early writing*) en beginnende gecijferdheid (cijferherkenning en begrip van getallen) (Jordan, Kaplan, Locuniak, & Ramineni, 2007; Purpura, 2009; Whitehurst & Lonigan, 1998). Naarmate de prefrontale cortex rijpt, ontwikkelen de executieve functies (EFs). Kinderen zijn op deze leeftijd al toenemend in staat om informatie te onthouden, impulsen te beheersen, van perspectief te veranderen en hun gedrag te reguleren (Diamond, 2002). Op het sociaal-emotionele gebied wordt

ook vooruitgang boekt: Kinderen leren geleidelijk aan prosociaal gedrag (bijvoorbeeld empathie, coöperatie, helpen en delen) en de regulatie van hun emoties (Eisenberg, 2003; Bridges, Denham, & Ganiban, 2004). Ontplooiing in deze domeinen tijdens de voorschoolse leeftijd legt de basis voor latere ontwikkelingstrajecten van kinderen en is medeverantwoordelijk voor de fysieke en mentale gezondheid, sociaal functioneren en later succes op school en werk (Diamond, 2013; Duncan et al., 2007).

Vroege Socialisatie

De vooruitgang in deze ontwikkelingsdomeinen hangt mede af van socialisatieprocessen in de omgeving van het kind en contextuele factoren zoals de SES en de culturele achtergrond van het gezin. In Chili gaan 90% van de 4 en 5 jarige kinderen naar een kleuterschool (CASEN 2015), wat vergelijkbaar is met groep 1 en 2 in Nederland. Negenentwintig percent van de 0- tot 3-jarige kinderen gaan naar de kinderopvang. Bijgevolg zijn de thuisomgeving en de kinderopvang of kleuterschool de meest invloedrijke socialisatieomgevingen voor kinderen in de voorschoolse leeftijd. Een positieve thuisomgeving wordt gekenmerkt door het bieden van rijke en gevarieerde leerervaringen (bijvoorbeeld beschikbaarheid van boeken en speelgoed, cultuur en uitstapjes), cognitieve stimulatie, interpersoonlijke warmte en responsiviteit (Caldwell & Bradley, 2003) en ondersteunende discipline (Ainsworth, 1985; Baumrind, 1971). Dit laatste houdt in dat ouders sensitief reageren op de signalen van hun kind en het gedrag van hun kind op een positieve manier kunnen reguleren (door bijvoorbeeld consequente regels en grenzen, duidelijke uitleg en zo nodig afleiding). Opvoeding wordt ook beïnvloed door *self-efficacy*, dat wil zeggen de opvattingen of oordelen die ouders hebben over hun vermogen om bepaalde opvoedingstaken te organiseren en uit te voeren (Monigny, 2005). De opvattingen die ouders hebben beïnvloeden de opvoeding door cognitieve, affectieve en selectieprocessen (Bandura, 1993, Montigny & Lacharité, 2005). Een positieve kinderopvang- en kleuterschoolomgeving wordt gekenmerkt door een adequate fysieke infrastructuur (bijvoorbeeld veiligheid, voldoende ruimte, verwarming en beschikbaarheid van boeken, speelgoed en leermaterialen), een variëteit aan fysieke, cognitieve, linguïstische en

creatieve stimulatie, positief disciplineren en warme sociale interacties met pedagogische medewerkers en leeftijdsgenoten (Harms, Clifford, & Cryer, 1998; NICHD, 2005). Onderzoek toont consistent aan dat thuis- en kleuterschoolomgevingen van hogere kwaliteit tot gunstigere ontwikkelingsuitkomsten bij kinderen leiden (Bradley & Corwyn, 2005; Burchinal & Cryer, 2004).

Sociaal-Economische Status

Uit onderzoek is bekend dat kinderen van gezinnen met lage SES en een minderheidsgroep status aan meer risico's zijn blootgesteld dan kinderen van gezinnen met een hogere SES en meerderheidsgroep status (Evans, 2004; King, Smith, & Gracey, 2009; Williams, 1999). Het *Family Investment Model* en het *Family Stress Model* geven mogelijke verklaringen voor de relaties tussen lage SES en een minder positieve ontwikkeling van het kind (Conger & Donnelan, 2007). Volgens het *Family Investment Model* kunnen ouders met minder middelen en mogelijkheden (qua financiële, opleidings- en beroepsachtergrond) minder in hun kind investeren (bijvoorbeeld wat betreft huisvesting, voedsel en leermateriaal) dan ouders van welgestelde gezinnen, wat tot een minder gunstige ontwikkeling van het kind leidt. Het *Family Stress Model* beschrijft dat sociaal-economische moeilijkheden tot opvoeding van lagere kwaliteit leiden (bijvoorbeeld minder betrokkenheid en stimulatie), die vervolgens samenhangt met een minder positieve ontwikkeling van het kind. Deze modellen lijken bijzonder relevant in niet-Westerse landen, waar armere levensomstandigheden vaak de norm zijn. Vroege kinderonwikkeling in de context van armoede vraagt om speciale aandacht in Chili, want het is wereldwijd één van de landen met de meeste sociaal-economische ongelijkheid. Een vijfde van de nationale bevolking in Chili leeft in multidimensionale armoede (d.w.z. niet alleen onvoldoende inkomen, maar ook beperkingen wat betreft huisvesting, gezondheid, onderwijs, werk, en sociale zekerheid) (CASEN, 2013) en twee vijfde van de bevolking is sociaal-economisch kwetsbaar, wat betekent dat hun maandelijkse per capita inkomen onder het minimumloon van US\$ 400 ligt (AIM, 2015). Deze verontrustende maatschappelijke problematiek vertaalt zich niet alleen naar een lagere kwaliteit van de thuisomgeving voor de meerderheid van de Chileense kinderen, maar ook naar een lagere kwaliteit

van kinderdagverblijven en (kleuter)scholen, omdat onderwijsvoorzieningen met een hoge kwaliteit vaak alleen toegankelijk zijn voor een klein percentage van bevoorrechte gezinnen (OECD, 2015). Onderzoek naar predictoren van de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen tijdens de voorschoolse periode is bijzonder relevant voor beleidsvormers en jeugdhulpverleners in Chili, omdat het waardevolle inzichten kan opleveren over mogelijkheden om de ontwikkeling van kinderen uit risicogezinnen te ondersteunen.

Relevantie en Doelstelling Huidig Onderzoek

Hoewel uitgebreid onderzoek verricht is naar de samenhangen tussen vroege socialisatieomgevingen van kinderen en hun ontwikkelingsuitkomsten in Westerse landen, is hierover nog maar weinig bekend in niet-Westerse landen (Henrich, Heine, & Norenzayan, 2010). Zo is nog nauwelijks eerder onderzocht of de samenhangen die over het algemeen in Westerse landen worden gevonden gerepliceerd kunnen worden in Latijns-Amerika, dat wil zeggen in een andere culturele en sociaal-economische context. Voor zover wij kunnen nagaan zijn wij de eersten die de rol van de socialisatieomgevingen in de cognitieve en sociaal-emotionele ontwikkeling van kinderen in de voorschoolse leeftijd in Chili onderzoeken. Wij concentreren ons op lage SES gezinnen afkomstig uit twee etnische groepen: een Mapuche minderheidsgroep en een Chileense meerderheidsgroep. De Mapuche vormen de grootste minderheidsgroep in Chili (9% van de nationale bevolking) en maken een derde uit van de bevolking van de Araucanía regio en een vijfde van de bevolking van de Lagos regio, waar dit onderzoek is verricht. Inzicht in deze samenhangen kan belangrijke informatie opleveren om ontwikkelingsachterstanden in sociale risicogroepen te voorkomen. Om een beter begrip te krijgen over opvoeding en onderwijs in de context van Chili, schetsen wij eerst de relevante cultuur-historische achtergrond. In dit proefschrift staan de volgende onderzoeksvragen centraal:

1. Wat zijn de cultuur-historische achtergronden van opvoeding en onderwijs in Chili?

2. In hoeverre zijn SES en de kwaliteit van de thuisomgeving gerelateerd aan de receptieve en expressieve woordenschat van peuters in Chili?
3. In hoeverre zijn SES, *self-efficacy*, cognitieve stimulatie en ondersteunende discipline gerelateerd aan schoolrijpheid (beginnende geletterdheid en gecijferdheid) en EFs bij kleuters in Chili?
4. In hoeverre zijn EFs en de kwaliteit en kwantiteit van de opvoeding (thuis en kinderopvang/kleuterschool) gerelateerd aan de ontwikkeling van gedragsproblemen, prosociaal gedrag en taalvaardigheden van kleuters in Chile?

Cultuur–Historische Achtergronden van Opvoeding en Onderwijs in Chili

In Hoofdstuk 2 wordt een kort historisch overzicht gegeven van de cultuur-historische achtergronden van opvoeding en onderwijs in Chili. Sinds de invoering van het *hacienda* systeem (boerderij met grootgrondbezit) door de Spaanse koloniale macht in Chile in de 17^e eeuw werd de sociale structuur van de kolonie en daarna van de Republiek Chili voor langer dan drie eeuwen bepaald door twee klassen: de meester (*patrón*) en de knecht (*peón*). De meesters waren de Spanjaarden of hun nakomelingen (*criollos*) en de knechten of slaven de inheemse bevolking of mestiezen. Vanzelfsprekend hadden kinderen van de knechten helemaal geen kansen in het leven en namen later de sociale positie van hun ouders over, terwijl de kinderen van de meester hoger onderwijs (soms zelf in Europa) genoten, om later de autoriteitsposities te verkrijgen. Het Chili van tegenwoordig lijdt nog steeds onder heftige naweeën van het kolonialisme. De twee klassen maatschappij is robuust. Chili is een van de landen met de grootste kloof tussen arm en rijk en de minste sociale mobiliteit. De sociale klasse waarin kinderen worden geboren is erg bepalend voor hun toekomst, want ontwikkelings-, onderwijs-, en opleidingskansen van kinderen hangen sterk af van de sociaal-economische positie van hun ouders. Verschillende regeringen van de Republiek Chili hebben geprobeerd veranderingen aan te brengen in de sociale structuur van het land door diverse onderwijshervormingen. Zo legde de eerste Algemene Wet van Basisonderwijs in 1860

bijvoorbeeld de basis voor een openbaar schoolsysteem, dat kostenvrij was en in theorie voor iedereen (meisjes en jongens, arm en rijk) toegankelijk was. Vijftig jaar later ging echter nog maar slechts een derde van de Chileense kinderen naar school en daarom werd de Wet van Verplicht Basisonderwijs ingevoerd in 1920.

In de afgelopen honderd jaar heeft Chili geworsteld met de uitbreiding van voorschoolse, basis- en middelbare schoolvoorzieningen en met het verbeteren van de kwaliteit van het onderwijs. In 2015 gingen 50% van de Chileense kinderen tussen 0 en 5 jaar naar een vorm van kinderopvang of kleuterschool, 96% van de 6 tot 13 jarigen naar een basisschool en 88% van de 14 tot 17 jarigen naar een middelbare school. In hetzelfde jaar was de alfabetiseringsgraad van Chili bijna 97%. Dat is een aanzienlijke prestatie op het gebied van kwantiteit van beschikbaar onderwijs gezien de grootte van Chili (meer dan 4.000 km lengte), maar de kwaliteit van het onderwijs en de sociale ongelijkheid blijven een enorme uitdaging voor het land. Vijfenvierzig procent van de scholieren halen niet de basisvaardigheden op de PISA (Program for International Student Assessment) bekwaamheidstest in lezen, wiskunde en wetenschap. Chili heeft op twee OECD landen na het laagste openbare schoolaanbod (38% vergeleken met het OECD gemiddelde van 82%), 48% zijn overheid-gesubsidieerde particuliere scholen en 14 % zijn particuliere scholen.

In deze context is het noemenswaardig dat de openbare Chileense universiteiten het hoogste collegegeld (US\$ 7 654) eisen voor een bachelor's degree van alle OECD landen met uitzondering van de Verenigde Staten (US\$ 8,202). Slechts 15% van de Chileense studenten gaat naar een openbare universiteit, het collegegeld op particuliere universiteiten is echter niet veel minder (US\$ 7,156). Openbare scholen in Chili worden bezocht door leerlingen van lagere SES achtergronden, die ook lagere PISA scores halen vergeleken met leerlingen van particuliere scholen en over het algemeen niet doorstromen naar tertiair onderwijs (zowel door gebrekkige vooropleiding als ook door gebrek aan financiële middelen). De driedeling van het schoolsysteem is de drijvende kracht achter de sociale segregatie en economische ongelijkheid en belemmert systematisch de sluiting van de kloof tussen de sociale klassen. Chili is ook het OECD land waar de minste scholieren het stigma

van hun lage sociaal-economische klasse overwinnen en boven verwachtingen presteren. Om de sociale ongelijkheid tegen te gaan heeft Chili in 2007 het programma *Chili Groeit Met Jou* (Chile Crece Contigo) gestart. Het voorziet de kinderen van de 60% armste huishoudens met gratis medische zorg, kinderopvang en kleuteronderwijs van hun geboorte tot het begin van het basisonderwijs. De kwalitatieve impact van dit programma is nog niet bekend, maar het is zeker een stap in de goede richting.

Thuisomgeving en Taalontwikkeling

Eerder onderzoek in Westerse landen toont aan dat kinderen een grotere woordenschat verwerven als ze opgroeien in een thuis met meer linguïstische en academische stimulatie, hun ouders meer responsief zijn en leeftijdsadequate leermaterialen (boeken en speelgoed) beschikbaar zijn in huis (e.g. Bus, Van IJzendoorn, & Pellegrini, 1995; Rodriguez & Tamis-LeMonda, 2011; Song, Spier, & Tamis-Lemonda, 2013). Volgens het *Family Investment Model* kunnen ouders met lagere SES minder investeren in de taalontwikkeling van hun kind (bv. er is geen geld voor boeken en kinderen worden minder cognitief gestimuleerd, omdat de ouders zelf laag opgeleid zijn en niet voldoende kennis hebben). Daarom lopen kinderen uit lage SES gezinnen meer kans op taalachterstand (Hoff, 2006; Huston et al., 2005).

De rol van SES en de kwaliteit van de thuisomgeving bij het voorspellen van de ontwikkeling van de receptieve en expressieve woordenschat van Chileense peuters (3½ jaar) werd in Hoofdstuk 3 onderzocht. De kwaliteit van de thuisomgeving werd op 6, 15 en 42 maanden gemeten door observaties en interviews met de primaire opvoeder. Zevenenzeventig ouders vulden op 42 maanden een vragenlijst in, waarin ze onder andere hun SES rapporteerden. Op hetzelfde tijdstip werd de receptieve en expressieve woordenschat van hun kinderen gemeten op een gestandaardiseerde taaltoets. De resultaten lieten zien dat, na controle voor etniciteit, SES, ouderschapsstatus en kwantiteit van kinderopvang, de kwaliteit van de thuissituatie tijdens de vroege kindertijd positief samenhang met de receptieve en expressieve woordenschat van peuters.

Bovendien bleek SES een indirect effect te hebben op de receptieve en expressieve woordenschat via de kwaliteit van de thuisomgeving. Moeders met lage SES boden een minder rijke thuisomgeving (bijvoorbeeld toonden minder cognitieve stimulatie en minder responsiviteit en er is minder leermateriaal beschikbaar), wat samenhangt met een lagere woordenschat van hun kinderen. Deze bevindingen komen overeen met Westers onderzoek en bevestigen de toepasbaarheid van het *Family Investment Model* in de Latijns-Amerikaanse context van Chili. Daarnaast laten wij zien dat dit theoretische model ook binnen een lage SES populatie toegepast kan worden, wat suggereert dat zelfs een minimale toename van SES positief kan uitwerken op de kwaliteit van de thuisomgeving en de taalontwikkeling van het kind. Onze resultaten onderstrepen de cruciale rol van de thuisomgeving bij het voorspellen van individuele verschillen in de woordenschatontwikkeling bij kinderen in de voorschoolse leeftijd (Conger & Donnellan, 2007). Stimulerende en responsieve ouders kunnen een beschermende factor vormen tegen het negatieve effect van lage SES op de ontwikkeling van hun kind.

Opvoeding en Schoolrijpheid

Verschillende theorieën en studies wijzen erop dat opvattingen van ouders en opvoedingspraktijken een belangrijke rol spelen in de ontwikkeling van schoolrijpheid (beginnende geletterdheid en beginnende gecijferdheid) en EFs van kleuters (Ainsworth, 1985; Baumrind, 1971; Bandura, 1993; Caldwell & Bradley, 2003). De Westerse literatuur toont aan dat er een indirecte relatie is tussen *self-efficacy* van ouders en schoolprestatie van het kind via opvoedingspraktijken (Ardelt & Eccles, 2001; Jones & Prinz, 2005; Pelletier & Brent, 2002; Waanders, Mendez, & Downer, 2007). Onderzoek in Westerse landen rapporteert verder dat opvoedingspraktijken zoals cognitieve stimulatie en ondersteunende discipline positief samenhangen met schoolrijpheid (Chazan-Cohen et al., 2009; Mistry, Benner, Biesanz Clark, & Howes, 2010; Melhuish, Phan, Sylva, Sammons, Siraj-Blatchford, Taggart, 2008) en EFs (Clark et al., 2013; Hackman, 2012; NICHD EECRN, 2005; Rhoades, Greenberg, Lanza, & Blair, 2011) van kleuters.

De rol van SES, *self-efficacy* en opvoedingspraktijken (cognitieve stimulatie en ondersteunende discipline) bij het voorspellen van schoolrijpheid en EFs bij kleuters (5 jaar) werd in Hoofdstuk 4 onderzocht. Zeventig moeders vulden een vragenlijst in over hun self-efficacy percepties toen hun kind 42 en 61 maanden oud was. Op dezelfde tijdstippen werd cognitieve stimulatie gemeten door observaties en interviews met de moeders. Toen de kinderen 42 maanden oud waren werd ondersteunende discipline gemeten door het gedrag van moeder en kind tijdens een interactie-taak te observeren. De schoolrijpheid en EFs van de kinderen werd op een prestatietaak gemeten toen deze 61 maanden oud waren. De resultaten tonen aan dat, na controle van SES en etniciteit, meer ondersteunende discipline door de moeder op 42 maanden een hoger niveau van schoolrijpheid van hun kinderen op 61 maanden voorspelde. Bovendien bleek SES een indirect effect op schoolrijpheid te hebben via ondersteunende discipline. Lage SES moeders boden minder ondersteunende discipline en hun kinderen toonden ook minder schoolrijpheid. Deze bevindingen ondersteunen het Family Stress Model en laten zien dat de negatieve gevolgen van lage SES op de ontwikkeling van het kind voor een deel verklaard kunnen worden door de opvoedingspraktijken van de ouders. Meer economische moeilijkheden leiden volgens het *Family Stress Model* tot emotionele en gedragsproblemen van de ouders, die op hun beurt tot lagere opvoedingskwaliteit leidt. Concluderend geeft ons onderzoek aan dat ouders een sleutelrol spelen bij de verwerving van de schoolrijpheid van hun kinderen en dat ondersteunende discipline de negatieve effecten van lage SES kan afzwakken.

Socialisatie en Voorschoolse Ontwikkeling

Naast de socialisatieomgevingen zijn EF's cruciaal voor de cognitieve en socio-emotionele ontwikkeling van kleuters. Onderzoek in Westerse landen heeft laten zien dat tekorten in EFs gerelateerd zijn aan externaliserend en internaliserend probleemgedrag van kinderen (Hughes & Ensor, 2011; Schoemaker, Mulder, Deković, & Matthys, 2013). EFs zijn ook positief geassocieerd met prosociaal gedrag en taalvaardigheden (Brock, Rimm-Kaufman, Nathanson, & Grimm, 2009; Weiland, Barata, & Yoshikawa, 2014; Yeates et al, 2007). Daarnaast rapporteert de Westerse

literatuur dat socialisatieomgevingen van hogere kwaliteit, zowel thuis als in de kinderopvang en kleuterschool, gerelateerd zijn aan minder probleemgedrag, meer prosociaal gedrag en een positievere taalontwikkeling (NICHD ECCRN, 2001; NICHD ECCRN, 2003a; NICHD ECCRN, 2004).

De rol van EFs en de kwaliteit en kwantiteit van opvoeding thuis en in de kinderopvang en kleuterschool bij het voorspellen van probleemgedrag, prosociaal gedrag en taalvaardigheden van kleuters (5 jaar) werd in Hoofdstuk 5 onderzocht. Zevenenzeventig moeders vulden een vragenlijst in over het probleemgedrag en prosociale gedrag van hun kind en de hoeveelheid zorg die zij boden voor hun kind. De kwaliteit van de thuisomgeving werd op de leeftijd van 6, 15, 42 en 61 maanden gemeten door observatie en interview met de moeder. De kwaliteit van de kleuterschool werd op 61 maanden gemeten door observatie en interview met de leerkracht van de kleuterklas. De hoeveelheid kinderopvang en kleuteronderwijs van 6 tot 61 maanden werd in kaart gebracht door de aanwezigheid per dag van ieder kind te noteren uit het klassenboek. Op 61 maanden werd de receptieve en expressieve woordenschat van hun kinderen gemeten met een gestandaardiseerde taaltoets. De resultaten lieten zien dat EFs en de kwaliteit van de thuissituatie positief samenhangen met taalvaardigheden, en dat de hoeveelheid kinderopvang negatief samenhangt met taalvaardigheden. Er werden geen significante voorspellers gevonden van socio-emotionele ontwikkeling. Deze resultaten bevestigen de belangrijke rol die EFs en een stimulerende en responsieve opvoeding spelen bij het ontwikkelen van taalvaardigheden in een Latijns-Amerikaanse context.

Bovendien lieten onze resultaten zien dat de kwaliteit van de 61 geobserveerde kleuterklassen inadequaat was. Dit betekent dat er sprake was van onpersoonlijke zorg (niet afgestemd op het individuele kind) en van een gebrek aan basale verzorgings- en ontwikkelingsbehoeften van de kinderen volgens de standaard van de *Early Childhood Environment Rating Scale* (Harms, Clifford, & Cryer, 1998). In deze context is het noemenswaardig dat onze resultaten uit het zuiden van Chili (Araucanía regio en Lagos regio) met betrekking tot de kwaliteit

van de kleuterscholen aanzienlijk minder positief waren dan andere Chileense studies aantoonde: in de Metropolitana regio en in de BioBio regio werd minimale kwaliteit gevonden (Herrera et al, 2005; Villalón, Suzuki, Herrera, & Mathiesen, 2002). De lage kwaliteit van het kleuteronderwijs zou deels kunnen verklaren waarom kinderen die meer tijd in de kinderopvang en kleuterschool doorbrengen minder taalvaardigheden vertonen dan kinderen die minder tijd op de kinderopvang en kleuterschool zaten. Dit resultaat verrast negatief vooral in de context van kinderen uit sociale risicogezinnen, omdat je zou verwachten dat de kinderopvang of kleuterschool compenseert voor de lage kwaliteit van de thuisomgeving en de lage SES kinderen een kans zou geven, om hun ontwikkelingsachterstanden iets weg te kunnen werken.

Conclusie

De bevindingen in dit proefschrift bevestigen de belangrijke rol van opvoedingsprocessen voor de ontwikkeling van kinderen in een nieuwe Latijns-Amerikaanse context. Net als in Westerse steekproeven, bleek in Chili cognitieve stimulatie en responsiviteit in de thuisomgeving en sensitiviteit van de moeder gerelateerd te zijn aan positievere ontwikkelingsuitkomsten: Kinderen die tijdens hun eerste jaren opgroeiden in een meer cognitief stimulerende en responsieve thuisomgeving lieten meer taalvaardigheden zien op voorschoolse leeftijd en kinderen wiens moeders meer ondersteunende discipline boden toonden een hoger niveau van schoolrijpheid op de kleuterschool. In overeenkomst met het *Family Investment Model* en het *Family Stress Model* hebben wij gevonden, dat SES de taalvaardigheden en schoolrijpheid van het kind indirect beïnvloedt door opvoedingsprocessen (de kwaliteit van de thuisomgeving en het bieden van ondersteunende discipline). Dit suggereert dat het verbeteren van opvoedingspraktijken van ouders een effectieve manier kan zijn om de negatieve effecten van lage SES op de ontwikkeling van het kind af te zwakken. Wij toonden de werking van deze gezinsmechanismen aan in een steekproef bestaande uit twee etnische groepen (Mapuche en Chilenen) in het zuiden van Chili. In deze context is het noemenswaardig dat we geen cultuurverschillen tussen de Mapuche en Chileense gezinnen gevonden hebben.

Bovendien vonden wij steun voor de belangrijke rol van EFs bij de taalontwikkeling van kleuters. Tenslotte bleek uit ons onderzoek dat de kwaliteit van de kleuterscholen uit onze bijna gelijkmatige verdeelde steekproef van openbare scholen en overheid-gesubsidieerde particuliere scholen in het zuiden van Chili inadequaat was. De lage kwaliteit van kleuterscholen is alarmerend, omdat dit betekent dat grote aantallen kinderen met onderwijs beginnen zonder de basale cognitieve en sociaal-emotionele vaardigheden die nodig zijn voor een succesvolle schoolcarrière. Daarnaast is de lage kwaliteit van kleuterscholen een extra risico (bovenop de lage kwaliteit van de thuisomgeving) voor ontwikkelingsachterstanden in sociaal-economisch kwetsbare kinderen en draagt bij aan het verbreden van de prestatiekloof en de intergenerationele instandhouding van armoede. Dit proefschrift onderstreept de noodzaak om de kwaliteit van het voorschoolse onderwijs in Chili te verbeteren, zodat ieder kind toegang heeft tot onderwijs van goede kwaliteit (en niet alleen maar kinderen van geprivilegieerde families) als drijvende kracht, om sociale ongelijkheden te verminderen. Ten slotte onderstrepen wij het belang van investeringen in de training en opleiding van tegenwoordige en toekomstige ouders, pedagogische medewerkers en leerkrachten in het kleuteronderwijs, om hen bewust te maken van de belangrijke rol die zij hebben in de ontwikkeling en het welzijn van de kinderen en hen de kennis en competenties mee te geven, die zij nodig hebben om opvoeding van goede kwaliteit te kunnen bieden.